

A MAI LENGYEL ÉPÍTÉSZET

Ha meg akarjuk érteni a mai lengyel architektúra fejlődését, egy pillanatra sem szabad szem elől téveszteniünk az ország politikai fejlődésének irányát. Elsősorban a függetlenség elvesztése után kulturális és politikai harc következett az általános befolyásokkal szemben, ahol minden tényező, minden eszközzel a lengyel kultúra szellemét akarta elfojtani. Tekintetbe kell venni a politikai élet elfajulását és végül a lengyel szellemi értékek új, dicső diadalát. Mert Lengyelország, a latin kultúrának a határköve Európa keleti partvidékein, már politikai hanyatlása közben, a halálra sebzett hős végső erőfeszítésével, önmagából a művészeti kifejezésnek annyi kincsét termelte ki, annyi invenciót gyűjtött a kulturális élet eredeti megértésében, — hangoztatjuk, mindez a XVIII. század alkonyatán történt, — hogy Európa még soká, országunk politikai halála után is értékesíthette a lengyel kultúra és művészet kincseit. Ezek a kincsek azután nemcsak forrásalvó lettek a nemzet önbizalmának az egész keserves századon át, hanem még gyilkosaink is, bármilyen kívánatos volt számukra a mult ilyen emlékeinek megsemmisítése, olykor bámullattal hajtottak fejet a régi lengyel művészek kultúrája előtt. Sőt éppen maguk a pusztítók, akaratanul is leltározóivá lettek a mi kincseinknek. A kihurcolt lengyel műtárgyak odakinn hangosan tanuskodtak a lengyel műzslés értékéről.

Sokkal rosszabb helyzetbe került az építészet. Az elnyomorított, három darabra építési ország, az osztozkodók provinciájává lett és már nem volt módja új építészeti ideák megvalósítására, hiszen még nemzeti építészete fennmaradt emlékeit sem tudta eléggé konzerválni. Főúri nagyobb megrendelések hiányoztak, a reprezentatív építkezések elmaradtak, hiszen Európászerte csak a központi hatalom adhatott foglalkozást a mestereknek és ez eltérítette a lengyel építészeket a nagyobb tervezésektől. Tovább azután a régi fényes emlékek lassú pusztulása fokozatosan eltérítette őket a nemzeti kultúra e forrásaitól.

A XIX. század második felében, az egyre súlyosodó építészet, már végleg lemondott a régi emlékek józan hagyományairól. Különben Lengyelországban a művészetnek a szomorú kora aránylag még kisebb károkat okozott, mint bárhol másutt Nyugateurópában. A politikailag eltörölt Lengyelországban nem volt alkalom bármilyen realizálni a XIX. század fantasztikus alkotásából, ennek megfelelően a lengyel városok legalább a nyugat-európaiakhoz képest, jócskán lemaradtak. Azaz, ha művészeti kifejezésről van szó, ezek az elmaradt városok jobbára megtartották a maguk eredeti, az elmúlt századok összes stílusformáinak orgólái által el nem torzított lengyel karakterét. Ennélfogva most, amikor kétségtelenül az építészet újjászülésének korszakába lépünk, bármely lengyel város könnyűszerrel tud alkalmazkodni a mai urbanisztika gazdaságos elvezelés. A XX. század a lengyel építész is új, de messzebbmenő feladatok elé állítja. Eddig a lakóház, a városi vagy falusi palota volt tevékenységének úgyszólván kizárólagos tereuma. Ma az élet industrializációja és ami vele együtt jár, a városok gazdasági alkalmazkodása, nálunk is kellő visszhangra talált. Már 1910. körülVarsóban egész csomó nagyobb középület jellegű ház épült. Városi életben és közkultúra kebelén nevelt építészek emelték ezeket és az épületeken mégis a honi kultúra, a nemzeti bélyeg, mindenekfölött a lengyel polytechnika hiánya látszik. A krakói lengyel művészet kölcsönvétele és apróra váltása t. i. nem elégtett ki bennünket. Annál kevésbbé tehet eleget mai igényeknek az a lengyel művész, aki külföldről hozott tudománnyal, idegen eszközökkel dolgozik itthon, mert nem adhatja meg épületeinknek sajátos kifejező fizionómiáját. Már pedig épületeinket újabban éppen az egyszerűség kedvése mellett a subtilis, nyugodt hatás keltésre való törekvés jellemzi. Ezek a legelső megmozdulások, amelyeknek fel kellene ébreszteniök a lengyel architektúrát új alkotásokra. Az újonnan emelt épületek tulajdonképpen két külön irányt akarnak egybefogni:

az egyik a lengyel művészeti hagyomány, amelynek forrását építészeink újabbban egyre jobban felkeresik; míg a másik, a modernség korszerű kifejezésére való törekvés. Néhány mesterünknek már sikerült ezt a két irányt egyesítenie, így pl. a *Karol Jankowski* és *Franciszek Lilpop* építette házaknak, már a jól megértett arányosság mellett a részletek kezelésében való határozottságuk is teljes művészi értéket ad. A Jablkowski Testvérek áruháza Varsóban, ennek az iránynak egyik legértékesebb példája. *Czesław Przybylski* építette az első modern lengyel színházat Varsóban, a Teatr Polski-t. Felfogásában szerény ez az épület, kezelésében általában egyszerű, de a mai napig nem veszített üdéséből, vagy örök időkre szóló ifjúságából. Eltekintünk attól, hogy a német hatások nyomát viseli ez is, mert a lengyel mester azokat úgy dolgozta fel, hogy ezek nem hatnak már idegenül és határozott francia könnyedséggel érvényesülnek. Ez a színház tagadhatatlanul a háború előtti Lengyelországnak legjobb épületei közé tartozik.

A bérházak típusából valók közül figyelmet érdemelnek a Mezőgazdák Egyesületének Cz. Przybylski tervezte épülete és a Mazowieckán épült ház, *Jan Heurich* tervei szerint, valamint a Szövetkezetek Egyesületének ugyancsak Heurich tervei nyomán emelt új palotája.

Valósággal csak most tudjuk értékelni, milyen nagy és fontos haladást jelentett ez az építkezés 1915-ban. Mai napig is ez az egyetlen modern épülete fővárosunknak.

Utána az ország 1914–1918-ig harcok színtere lett és bármily építészeti alkotás lehetősége kilátástalan volt, végül is csak a független Lengyelország feltámasztása adott igazi impulzust az egész lengyel építészeti alkotóvágynak.

Lengyelország felszabadítása olyan halatlan horderejű siker volt, hogy a lengyel művészet létküldetésben sem maradtott el a hatása. A lengyel nemzeti öntudat feléledése, a valóban lengyel értékek előnyomulása, őszinte keresése az igazi lengyel jellegnek, a lengyel elemeknek a kultúrát minden megnyilatkozásában egyidejűleg hatnia kellett az építészetre is. Ezért a lengyel építés, be akarván hozni a nemzeti alkotások terén elvesztett száz esztendejét, előbb a temetés

éveinek klasszikus hagyományaihoz tért vissza. Így érthető, hogy az újjászületett, független Lengyelország első éveiben minden nagyobb épület túlnyomóan klasszikus jellegű lett.

Professzor *M. Lalewicz*, aki a háború előtt Szentpétervárott működött, megépítette a Lengyel Takarékpénztár palotáját Varsóban, egyúttal a Lengyel Bank fiókjainak házait néhány nagyobb vidéki városunkban.

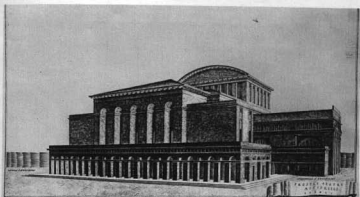
Professzor *Przybylski* újra építette a leégett Nemzeti Színházat.

Prof. *Szyszko-Bochusz*, a wawelszerű irány követője, építette a P. K. O. gyönyörű palotáját, valamint az intézet tisztviselőinek lakóházait.

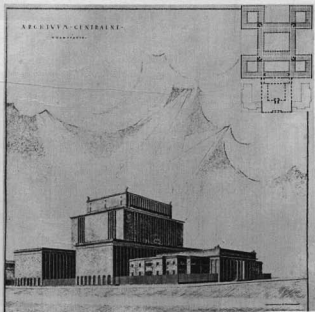
Professzor *Tadeusz Tolwiński*, ugyancsak a lengyel építészet hagyományaitban keres kapcsolatot és a régi barokkot a modernség prizmáján nézve, megalkotta a varsói *Báthory István* gimnázium mintaszerű palotáját.

Amíg a lengyel építészet alkotósa a nemzeti elemeknek hódolnak, Európát általában egészen más kérdések foglalkoztatják. A világnézetek hallatlan kommersziális irányja, az összes életjelenségeknek alárendelése a gazdasági szellemnek, nem mehet el nyomtalanul az építész alkotómunkája fölött sem. A mai industrializált élet adja az architektónikus új szellem impulzusát.

Átmenetileg még más viszonyok között indult meg az új lengyel alkotások zsongjeje. De elvégre is Lengyelország Európában van és sokkal jobban fűződik hozzá kulturális és gazdasági szálak által, hogysem mindenben, az egész Európát megrázó szellemi áramlatok nálunk visszhangra ne legyenek. Előbb-utóbb találkoznia kellett ennek a két ellentétes világnézetnek. Már meg is történt. A modernizmus jelenségei kezdenek mutatkozni mindenfelől, egyre szélesebb mederben. Ez a felfogás előbb csak a modern formák interpretációjában ütközött ki, utóbb már a problémákat, mint olyanokat vette át. Lassan átalakul, megváltozik az architektónikus alkotásoknak arculatja. *Karol Jankowski* és *Franciszek Lilpop* megépítették az Aërodynamikai Intézetet, egyúttal az Ursus gyárat Varsónál, *Czesław Przybylski* megkezdi a Városi Színház építését Lodzban és márkészíti az Országos Központi Levéltár tervét. Mind a két vázlat, noha még a

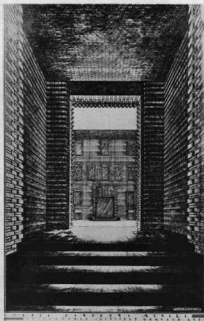
CZESŁAW PRZYBYLSKI: A LODZI VÁROSI SZÍNHÁZ

CZESŁAW PRZYBYLSKI: A VARSÓI ORSZÁGOS KÖZPONTI LEVÉLTÁR
ÉPÜLETÉNEK TERVE

ROMUALD GUTT: A VARSÓI NŐI IPARISKOLA

ROMUALD GUTT: A VARSÓI NŐI IPARISKOLA
ÉPÜLETÉNEK BEJÁRÓJA

TADEUSZ TOLWIŃSKI: A VARSÓI NEMZETI MÚZEUM ÚJ ÉPÜLETÉNEK TERVE. 1926

TADEUSZ TOLWIŃSKI: A VARSÓI NEMZETI MÚZEUM ÚJ ÉPÜLETÉNEK TERVE. 1926

kifejező klasszikus alkotás jegyében indult meg, lényegileg már újkori modell.

Romuald Gutt megépítette a Női Ipariskolát Varsóban, míg Tadeusz Tolwiński ugyanott az új Nemzeti Múzeum épületét kezdte. Ez az alkotás a maga abszolút modern felfogásával igen nagyon eltér minden eddigi múzeumi tervezettől.

Továbbmenve, a Biztosító Társaság palotáján, amit *Javornicki* épített, már semmi nyoma a hagyománynak, hogy annál erősebb első láncszeme legyen ez a jövőendő új architektúrának.

Lengyelország függetlenségének első tíz esztendejét sokkal inkább igénybevétték az organizációval járó kísérletek és más apróbb nehézségek, hogysem teherpróbáját adhatta volna eddig alkotásbéli lehetőségeknek. A legtöbb kísérlet inkább a multnak szülő hódolat adója volt.

A második, most kezdődő évtized, ahova már uralmunkban megerősödve és gazdaságilag megszervezve léptünk, köteles éppen országunk továbbépítése impetusában teljesen új értékeket termelni az építészeti alkotások terén.

LUCJAN KORNGOLD

okl. építész.

JOZEF CZAIKOWSKI: A PÁRISI 1925. ÉVI NEMZETRŐZI
IPARMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS LENGYEL PAVILLONJA

Phot. Dep.